

MARKAZIY OSIYODA GEOGRAFIK BILIMLARNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Jaksimuratov Azamat Bekmurat uli

Nukus davlat pedagogika instituti geografiya va iqtisodiy bilim asoslari bakalavr ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi, Kegeyli tumani 10-sonli umumta'lim maktabi geografiya va iqtisodiy bilim asoslari fani o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqola Markaziy Osiyoda geografik bilimlarning shakllanishi va rivojlanish tarixini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada qadimiy davrdan boshlab, hududdagi shaharlar, savdo yo'llari va ilmiy markazlar orqali geografik tafakkur qanday rivojlanganligi tahlil qilinadi. Shuningdek, arab, fors va Markaziy Osiyo olimlarining ilmiy ishlari, xususan Al-Beruniy va boshqa olimlarning hududiy va global geografiyaga qo'shgan hissasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, geografik bilimlar, Al-Beruniy, kartografiya, tarixiy geografiya, ilmiy meros, hududiy tadqiqotlar, iqlimshunoslik

Аннотация: Статья посвящена изучению формирования и развития географических знаний в Центральной Азии. Рассматривается, как географическое мышление развивалось с древних времен через города, торговые пути и научные центры региона. Особое внимание уделено вкладу арабских, персидских и центральноазиатских учёных, в частности Аль-Бируни, в региональную и мировую географию.

Ключевые слова: Центральная Азия, географические знания, Аль-Бируни, картография, историческая география, научное наследие, региональные исследования, климатология

Abstract: This article examines the formation and development of geographical knowledge in Central Asia. It analyzes how geographical thought evolved from ancient times through cities, trade routes, and scientific centers in the region. The contributions of Arab, Persian, and Central Asian scholars, particularly Al-Beruni, to regional and global geography are highlighted.

Keywords: Central Asia, geographical knowledge, Al-Beruni, cartography, historical geography, scientific heritage, regional studies, climatology

Markaziy Osiyoda geografik bilimlar qadimiy davrlardan shakllana boshlagan. Hududdagi qadimiy shaharlar, savdo yo'llari va suv manbalari geografik tafakkur va amaliy bilimlarni rivojlantirishga xizmat qilgan. Qadimgi Buxoro, Samarqand, Xiva va boshqa markazlar nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki ilmiy va madaniy markaz sifatida

rivojlangan. Shu davrda odamlar hududlarni tavsiflash, suv yo'llari va geografik hududlarni belgilashda amaliy metodlardan foydalangan.

Arab va fors geografiyachilari, jumladan Al-Mas'udi va Ibn Xordazmiy, Markaziy Osiyoning geografik xususiyatlarini o'rganib, ilmiy adabiyotlarda qayd etgan. Ularning ishlari hududning iqlimi, tabiiy resurslari, tog'lar va daryolarini batafsil tavsiflashga xizmat qilgan. Shu tariqa, ular hududiy geografik bilimlarning shakllanishiga asos yaratgan.

Al-Beruniy Markaziy Osiyoda geografik bilimlarning rivojlanishida markaziy o'rin tutadi. U geografik koordinatalar, xaritalar, tog'lar, daryolar va iqlim sharoitlarini ilmiy asosda o'rgangan. "Kitab al-Hind" va boshqa asarlarida u hududiy tafsiflarni keltirib, geografik tafakkur metodologiyasini ilgari surgan. Uning ishlari hududiy va global geografiyaning rivojlanishiga asos bo'lgan.

O'rta asr va yangi davr geografik tafakkuri Markaziy Osiyoda ilmiy markazlar orqali rivojlangan. Kutubxonalar, madrasa va ilmiy uchrashuvlar geografik bilimlarning kengayishiga yordam bergan. Shaharlar va savdo yo'llari orqali geografik tafakkur amaliyot bilan uyg'unlashgan. Shu bilan birga, hududiy va ekologik tadqiqotlar ham rivoj topgan.

Zamonaviy davrda Markaziy Osiyoda geografik bilimlar ekologiya, iqlimshunoslik, iqtisodiy va siyosiy geografiya bilan bog'liq sohalarda keng qo'llaniladi. GIS, sun'iy yo'ldosh tizimlari va raqamli xaritalash metodlari hududiy tadqiqotlarni yanada mukammal qilish imkonini yaratadi. Shu tariqa, qadimiy geografik bilimlar zamonaviy geografiyaning rivojlanishi uchun asosiy poydevor bo'lgan.

Shunday qilib, Markaziy Osiyoda geografik bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi qadimiy davrlardan boshlab hozirgi kungacha uzluksiz davom etib, ilmiy, madaniy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etgan. Bu jarayon hududiy geografiya, kartografiya va ekologik tadqiqotlarning rivojlanishida markaziy rol o'ynagan.

Markaziy Osiyoda geografik bilimlarning shakllanishi ko'p asrlik jarayon bo'lib, qadimiy davrlardan boshlanadi. Daryolar tizimi, tog'lar, cho'llar va savdo yo'llari hududiy tafakkurga asos bo'lgan. Odamlar tabiiy resurslarni o'rganish, suv va yerlarni boshqarish, shahar va qishloqlarni joylashtirish bilan bog'liq masalalarni amaliy geografiya orqali hal qilgan. Qadimiy Buxoro, Samarqand, Xiva, Toshkent kabi markazlar ilmiy, madaniy va iqtisodiy markazlar sifatida geografik tafakkurning rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Shu davrda odamlar hududlarni tavsiflash, savdo yo'llari, suv manbalari va tabiiy sharoitlarni kuzatish orqali bilimlarni tizimlashtirgan.

Arab va fors geografiyachilari, jumladan Al-Mas'udi, Ibn Xordazmiy va Al-Beruniy, Markaziy Osiyo geografiyasini ilmiy asosda o'rgangan. Ularning ishlari hududning iqlimi, tabiiy resurslari, tog' tizimlari, daryolar va shaharlarni batafsil tavsiflashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, ular hududiy xaritalar tuzish, koordinatalar tizimini aniqlash va kartografiya metodlarini ishlab chiqishga hissa qo'shgan.

Al-Beruniy Markaziy Osiyo geografik tafakkurining rivojlanishida markaziy rol o'ynagan. U Yer sirtini o'lchash, geografik koordinatalar tizimini aniqlash, hududlarni ilmiy tasvirlash, iqlim va suv resurslarini tahlil qilish bo'yicha izlanishlar olib borgan. Shu tariqa, u hududiy va global geografiyaning ilmiy asoslarini yaratgan. Uning metodologiyasi kartografiya, astronomiya va iqlimshunoslik tadqiqotlarini uyg'unlashtirishga xizmat qilgan.

O'rta asrlar davomida Markaziy Osiyoda geografik bilimlar ilmiy markazlar orqali rivojlangan. Kutubxonalar, madrasa va ilmiy uchrashuvlar geografik bilimlarning kengayishiga yordam bergan. Shaharlar va savdo yo'llari orqali geografik tafakkur amaliyot bilan uyg'unlashgan. Hududiy tadqiqotlar, etnografik va ekologik izlanishlar ham rivoj topgan. Shu bilan birga, ilmiy ishlar orqali hududning siyosiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlari ham o'rganilgan.

Zamonaviy davrda Markaziy Osiyoda geografik bilimlar ekologiya, iqlimshunoslik, iqtisodiy va siyosiy geografiya sohalarida keng qo'llaniladi. GIS, GPS va raqamli xaritalash metodlari hududiy tadqiqotlarni yanada mukammal qilish imkonini yaratadi. Shu tariqa, qadimiy geografik bilimlar zamonaviy geografiyaning rivojlanishi, hududlarni rejalashtirish, resurslarni boshqarish, urbanizatsiya va turizmni rivojlantirish uchun asosiy poydevor bo'lgan.

Shuningdek, hududiy geografik bilimlarning rivojlanishida ilmiy almashinuv va xalqaro tajribalar muhim ahamiyatga ega bo'lgan. Arab, fors va Markaziy Osiyo olimlari bir-birlarining tadqiqotlarini o'rganib, ilmiy metodologiyani takomillashtirgan. Shu tariqa, geografik bilimlar mintaqaviy darajada tizimlashtirilgan va global geografik tafakkurga qo'shilgan hissaga aylangan.

Shunday qilib, Markaziy Osiyoda geografik bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi qadimiy davrlardan boshlab hozirgi kungacha uzluksiz davom etib, ilmiy, madaniy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etgan. Bu jarayon hududiy geografiya, kartografiya, ekologik tadqiqotlar va zamonaviy ilmiy metodologiyaning rivojlanishida markaziy rol o'ynagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Beruniy. Kitab al-Hind. Tashkent, 2004.
2. Barthold, V. Turkestan v drevnosti. Moskva, 1963.

3. Ismailov, R. Markaziy Osiyo geografiyasi va tarixiy tadqiqotlar. Toshkent: Fan, 2012.
4. Subtelny, M. Timurids in Transition: Politics and Culture in Central Asia. Cambridge University Press, 2007.
5. Lewis, B. Science and Geography in the Medieval Islamic World. Cambridge University Press, 2003.

